

Munich Personal RePEc Archive

Global internet economy: modern challenges, opportunities, and perspectives for Azerbaijan

Ibrahimov, Oktay

The National Observatory for Labour Market and Social Security of Azerbaijan

20 April 2022

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/112845/>
MPRA Paper No. 112845, posted 24 Apr 2022 13:27 UTC

Global internet economy: modern challenges, opportunities, and perspectives for Azerbaijan

Dr. Oktay Ibrahimov¹, PhD

Baku, April 22, 2022

Abstract

The research paper is devoted to the actual features of the “Internet Economy”, challenges and opportunities for both the nations and individuals, emerging from the modern Internet and digital technologies [1].

It stipulates that all countries and individuals, and especially, the representatives of Y, Z and succeeding Alpha, Beta generations [2], regardless the religion, race, ethnicity or citizenship, can significantly benefit from the Internet Economy, and potentially fulfill all the “Maslow's Hierarchy” needs [3].

The author offers in the paper a definition of the Internet Economy and states that

- ***Personal success** in the Internet Economy assumes: presence of a certain pack of soft and hard skills proved by the internationally recognized qualifications and certificates; readiness to take certain risks and start a journey to the “virtual world of adventures and endless opportunities”; readiness of the national government to provide institutional, legislative, juridical, consultative, financial, technical and other kinds of support to its citizens intending to start or take existing businesses into the virtual environment.*
- *Whereas, **a country's progress** heavily depends on a number of determinants including: the country's digital transformation readiness level; the state of the public perception of the modern technological challenges; psychological readiness of people to extend or replace traditional offline activities with the new virtual.*

The general topic of the paper is divided into seven high-level topics and dozens of subtopics to ensure comprehensiveness and smoothness of the desired public discussions.

The author suggests that both the national economy, which is predominantly traditional and the labour market of Azerbaijan, which basically serves the national economy, might be significantly and successfully expanded via encouraging people to join the Internet Economy. He also underlines the urgent necessity to reduce anxiety in the public perception of the modern technological reality.

---

¹ Deputy Chair of the Managing Board at the National Observatory for Labour Market and Social Protection of Population under the Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Azerbaijan

The main objective of the research is: to provide a full-fledged picture of the modern virtual reality, and highlight the core, depth, intensity and the scale of the global changes coupled with the impacts affecting the human life, environmental requirements, culture, economy, and social protection; argument the necessity of “paving path” to the modern prosperity, social security, employment and happiness through the global virtual communication and intensive international collaboration.

The paper also underlines the necessity of a “social contract” that might be proposed to the people of Azerbaijan by the national elites to ensure a long-term sustainable social, economic, cultural development, and comprehensive national security.

Qlobal İnternet İqtisadiyyatı: müasir çağırışlar, imkanlar və Azərbaycan üçün açılan perspektivlər

Oqtay İbrahimov², PhD

Bakı, 20 aprel 2022-ci il

Mündəricat

Tədqiqatın məqsədi – Abstrakt	4
Mövzuya giriş	6
1. Azərbaycanın məşğulluq və sosial müdafiə potensialının müasir texnoloji imkanlar hesabına gücləndirilməsi: sosial-iqtisadi zərurət.....	8
2. Qlobal İnternet İqtisadiyyatında potensial fəaliyyət istiqamətləri: ümumi baxış.....	12
3. İnternet İqtisadiyyatından səmərəli istifadə: təməl əsaslar və şərtlər	13
4. İnternet iqtisadiyyatına keçidi əngəlləyən çağırışlar, boşluqlar, maneələr	15
5. Biznes İntelligence (Biznes Tədqiqatı): mövcud boşluqlar və problemlərin həlli yolları	16
6. İnternet İqtisadiyyatının tətbiqi çərçivəsində ölkənin hazırlıq səviyyəsinin ölçülməsi ..	16
7. İnternet İqtisadiyyatının təbliğinə və tətbiqinə dair təkliflər	18
Ədəbiyyat	18

---

² Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində Əmək Bazarı və Sosial Müdafiə məsələləri üzrə Milli Observatoriyanın İdarə Heyətinin sədr müavini

Tədqiqatın məqsədi – Abstrakt

Hazırkı tədqiqat, “İnternet İqtisadiyyatının” önəmli xüsusiyyətlərinə, müasir internet və rəqəmsal texnologiyalardan qaynaqlanan və bütün ölkə və fərdlərə təsir edən yeni çağırışlara [1] və potensial imkanlara həsr edilir.

Məqalədə iddia edilir ki, ölkələr və fərdlər, xüsusən də, Y, Z və onlardan sonra gələn Alfa, Beta nəsillərin nümayəndələri [2], dinindən, irqindən, millətindən və vətəndaşlığından asılı olmayaraq, İnternet İqtisadiyyatı vasitəsilə, “Maslou tələbat iyerarxiyası” [3] çərçivəsində, nəzəri cəhətdən, bütün ehtiyaclarını təmin edə bilirlər.

Müəllif, məqalədə verilmiş “İnternet İqtisadiyyatı” tərifinə istinad edərək qeyd edir ki, İnternet İqtisadiyyatında

- **fərdi uğur:** beynəlxalq səviyyəli kvalifikasiyalar və sertifikatlarla təsdiq edilmiş “yumşaq” (soft) və “bərk” (hard) bacarıqların mövcudluğundan; fərdin, müəyyən riskləri qəbul edərək, “**virtual macərələr və sonsuz imkanlar dünyasına**” səyahət etmək üçün hazırlıq səviyyəsindən; virtual məkanda biznes açmaq və ya mövcud biznesi internetə keçirmək niyyətində olan vətəndaşlara milli hökumət tərəfindən – institusional, qanunverici, hüquqi, konsultativ, maliyyə, texniki və digər zəruri dəstəyin verilməsinə hazırlıq səviyyəsindən və bəzi digər amillərdən asılıdır.
- **milli uğur:** ölkənin rəqəmsal transformasiyaya hazırlıq səviyyəsindən; əhəlinin müasir çağırışları qəbul etməsi səviyyəsindən; insanların ənənəvi offlayn fəaliyyətin – yeni virtual fəaliyyətlərlə genişlənməsinə, və ya əvəzlənməsinə psixoloji hazırlıq səviyyəsindən və bir sıra digər amillərlə əlaqəlidir.

Məqalənin ana mövzusunun yeddi yüksək səviyyəli və onlarla alt mövzuya bölünməsi, kütləvi ictimai müzakirələrin əhatəliyi və rahat başadüşülməsi məqsədini güdür.

Müəllifin fikrincə, ölkə əhalisini İnternet İqtisadiyyatına sövq edərək, əsasən ənənəvi sahələrə istiqamətlənən milli iqtisadiyyatı və milli iqtisadiyyata xidmət edən əmək bazarını ciddi şəkildə genişləndirmək və daha əhəmiyyətli sosial-iqtisadi nəticələr əldə etmək mümkündür. Məqalədə, həmçinin, müasir texnoloji reallıqların qəbul edilməsi prosesində insanlarda yaranan psixoloji narahatlıqların aradan qaldırılması məsələsinin də vacibliyi, xüsusi olaraq qeyd edilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi, müasir virtual reallığa dair dolğun mənzərəni təsvir edərək, insanların həyat tərzini, ətraf mühitin qorunması, mədəniyyət, iqtisadiyyat, sosial müdafiə və digər sahələrdə baş verən global dəyişiklərin mahiyyəti, dərinliyi, sürəti və miqyası mövzularına ictimaiyyətin diqqəti cəlb edərək, global virtual kommunikasiya və əməkdaşlıq yolu ilə müasir rifaha, sosial müdafiəyə, aktiv məşğulluğa və xoşbəxtliyə doğru “yola çıxmağın” zərurətini əsaslandırmaqdır.

*Məqalədə, həmçinin, milli elita tərəfindən Azərbaycan xalqına təklif edilə biləcək, və uzunmüddətli sosial, iqtisadi və mədəni inkişafı, eləcə də, geniş mənada, milli təhlükəsizlik məsələlərini təmin edəcək **“ictimai müqavilə”** mövzusunun vacibliyi diqqətə çəkilir.*

Mövzuya giriş

Müasir İnternet, 21-ci əsrin ən vacib texnoloji nailiyyətlərindən biri olaraq, dünya əhalisinin təfəkkürünə, davranışına, sosial-iqtisadi fəaliyyətinə, dəyər və prioritetlərinə ciddi təsir göstərir. Növbəti illərdə bu təsirlərin daha da genişlənməsi, intensivləşməsi və bütün ölkələri, xalqları əhatə edəcəyi artıq heç kəsdə şübhə doğurmur.

İnternetin üzə çıxartdığı texnoloji fenomenlərdən biri də – **İnternet İqtisadiyyatıdır**. Bu fenomenin, dar mənada, mahiyyətini açmaq cəhdi aşağıdakı tərifə ərsəyə gətirmişdir:

“İnternet iqtisadiyyatı – coğrafi sərhədləri aşan; dini, irqi, etnik, cinsi, mədəni, siyasi fərqliliyi, beynəlxalq hüquq çərçivəsində, qəbul edən; iqtisadi münasibətlərdə “liberalizm”, “azad bazar”, “azad rəqabət” prinsip və mexanizmlərinə üstünlük verən; mülkiyyət hüquqlarının və fərdi məlumatların qorunmasında “qanunilik, etibarlılıq və məxfilik” prinsiplərinə və beynəlxalq hüquqa əsaslanan; ünsiyyət və yazışma formalarında dil müxtəlifliyini dəstəkləyən, və qeyd olunanların bərqərar olmasında müasir rəqəmsal texnologiyalara əsaslanan global virtual sistem və virtual iqtisadi fəaliyyət, biznes məkanıdır.” (O.İbrahimov)

Tərifdən göründüyü kimi, İnternet İqtisadiyyatı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafı üçün “sərhədsiz” imkanlar açır. Onun iqtisadi və maliyyə cazibədarlığına gəldikdə, söhbət:

- 10-larla kvadrilyon ABŞ dolları ilə ölçülən maliyyə aktivlərindən və yüzlərlə trilyon dövriyyədən;
- virtual məkanda fəaliyyət göstərən 3-4 milyardlıq potensial müştəri bazarından;
- dünya ölkələrini və beynəlxalq təşkilatları təmsil edən milyonlarla xarici və transmilli şirkətdən və,
- nəzəri olaraq, sonsuz sayda və çeşiddə məşğulluq və qazanc imkanlarından gedir.

Bu səbəbdən, hesab edirəm ki, “İnternet İqtisadiyyatı” mövzusu – dayanıqlı və inklyuziv məşğulluq, layiqli iş, yüksək rifah, dayanıqlı sosial müdafiə, insan kapitalı, iqtisadi inkişaf, ailə, qadın və uşaq problemləri kimi önəmli sosial-iqtisadi məsələlər çərçivəsində, öncə ƏƏSMN daxilində, sonra isə, hökumətin və Milli Məclisin aidiyyəti qurumları, strukturları ilə geniş müzakirə edilərək, yeni sosial-iqtisadi islahatlar və proqramlar müstəvisinə proyeksiya edilməli, müvafiq yol xəritələri və fəaliyyət planları hazırlanmalıdır.

Müzakirə mövzusunun genişliyini, strateji əhəmiyyətini və mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, o, yeddi alt bloka bölünmüşdür.

İnternet iqtisadiyyatının mahiyyətinə, spesifik cəhətlərinə və yaratdığı müasir imkanlara həsr olunan PPT təqdimatının ilkin versiyası hazırlanaraq, Milli Observatoriyada müzakirə edilmişdir.

Mövzu üzrə müzakirə blokları

1. Azərbaycanın məşğulluq və sosial müdafiə potensialının müasir texnoloji imkanlar hesabına gücləndirilməsi: sosial-iqtisadi zərurət

Hazırda **internet** dünya tərəfindən, ən azı, aşağıdakı kimi qəbul edilir:

- *qlobal virtual fəaliyyət sahəsi; dəyər və məlumat mənbəyi; kommunikasiya və diskussiya məkanı;*
- *qlobal sosial-iqtisadi, siyasi, mədəni və digər münasibətlərin, biznes əlaqələrinin, beynəlxalq əməkdaşlığın qurulduğu virtual məkan;*
- *bütün növ əmtəə və intellektual məhsulların, xidmətlərin ticarət olunduğu virtual platforma;*
- *təlim-təhsil, məsləhət, mədəni mübadilə platforması və s.*

Bu virtual məkan, dünya ölkələrinə, individual şəxslərə və hər növ şirkətlərə əlverişli biznes eko-sistemini əlçatan etdiyi üçün, onun sosial-iqtisadi, siyasi və digər cazibədarlığı ilbəl eksponensial templərlə artmaqdadır.

Artıq, internetdə təmsil olmayan, virtual imkanlardan geniş istifadə etməyən qurum və şirkətlərə, peşəkar mütəxəssislərə ehtiyatla yanaşılır, onların etibarlılığı şübhə doğurur.

Bu trend, Azərbaycanda da geniş vüsət almaqdadır, xüsusən də, Y və Z nəsillərin nümayəndələri arasında. Gənclər, öz işlərini, əlaqələrini, əsasən, internet üzərindən qurmağa meyllidirlər.

Başqa sözlə, Internet İqtisadiyyatının Azərbaycanda bərqərar olması üçün münbit zəmin, əlverişli şərait yaranmışdır, və bu trendin ilbəl güclənməsi gözlənilir.

Digər tərəfdən, Azərbaycan iqtisadiyyatının ənənəvi sektorları – mədən sənayesi, kənd təsərrüfatı, emal sənayesi, tikinti, yüngül sənaye, turizm, yol və nəqliyyat sənayesi, əlavə dəyərin yaradılması, dayanıqlı inkişaf, beynəlxalq rəqabət, layiqli iş, yüksək rifah, dayanıqlı sosial müdafiə və bir sıra digər meyarlar üzrə, obyektiv və subyektiv səbəblərdən, məhdud imkanlara malikdirlər.

Adı gedən ənənəvi iqtisadi sahələr yüzillərlə ölçülən tarixə malik olduqları üçün, müvafiq texnologiyalar əksər ölkələrə alçatandır və bu sahələrdə ciddi rəqabət aparmaq, yüksək əlavə dəyər yaratmaq, böyük qazanc əldə etmək – olduqca çətindir.

Digər tərəfdən, ənənəvi iqtisadi sahələrin, əksər hallarda, izafi xərcləri yüksək, inzibatçılığı isə mürəkkəb olur.

Ənənəvi iqtisadi sahələr, bir çox hallarda, ətraf mühitə, insanların sağlamlığına ciddi mənfi təsir göstərirlər ki, bu da, dolayısı ilə, dövlətin izafi xərclərini, sosial yükünü artırmış olur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, ehtimal etmək olar ki, növbəti onilliklərdə əksər ənənəvi iqtisadi sahələrin xarici investisiya cəlb etmək potensialı, sosial-iqtisadi və məşğulluq cazibədarlığı ciddi şəkildə düşəcəkdir.

Bu səbəbdən, İnternet İqtisadiyyatı milli sosial-iqtisadi sahələrinin alternativ inkişaf istiqaməti kimi çıxış edə bilər. Qlobal İnternet İqtisadiyyatının ölkə üçün əhəmiyyətini aşağıdakı kimi qeyd etmək mümkündür:

- cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün alçatan olacaq və əlverişli biznes eko-sistemini təklif edəcək,
- virtual fəaliyyətdən qazanılan valyuta, ölkədə yüksək rifah və sosial müdafiə məsələlərinin həllinə xidmət etməklə yanaşı, həm də, daxili istehlakın artmasına və milli iqtisadiyyatın inkişafına ciddi təkan verə bilər,
- ölkə, Qlobal İnternet İqtisadiyyata nüfuz etməklə, faktiki olaraq, **milli iqtisadiyyatını müasir sahələr, virtual coğrafiyalar və yeni çoxsaylı iqtisadi subyektlər hesabına genişləndirmiş olur.**

Virtual iqtisadi fəaliyyətlə bağlı konsepsiyanın digər vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, **virtual biznes iştirakçıları:**

- ənənəvi iqtisadi sektorlarda çalışan milli biznes və kapital sahibləri ilə rəqabətə girmirlər, onların aktivlərini, mülkiyyətini “sorgulamırlar”;
- gəlirlərini müasir texnologiyalar vasitəsilə, geniş beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə, intellektual xidmətlər və global ticarət sektorlarından əldə edirlər.

İqtisadi fəaliyyət sahələrinin – “ənənəvi milli” və “virtual qlobal” meyarı əsasında bölünməsi, cəmiyyətdə siyasi tarazlığın və uzun müddətli sabitliyin təmin edilməsi üçün vacib şərtlərdən biri kimi çıxış edə bilər. Bu konsepsiya

çərçivəsində, cəmiyyətə təklif edilə biləcək **“İctimai müqavilənin”** mahiyyəti aşağıdakı kimi ifadə oluna bilər:

“Dövlət və siyasi, iqtisadi elita əhalinin qlobal İnternet İqtisadiyyatında aktiv fəaliyyətinə, biznes qurmasına, qazanc əldə etməsinə, mədəni-intellektual inkişafına – maddi-texniki, hüquqi, siyasi və digər iqtisadi müstəvilər üzrə (bank, sığorta, vergi siyasəti) geniş miqyaslı dəstək verir.

Qlobal İnternet iqtisadiyyatının milli subyektləri isə, fiziki olaraq, ölkədə fəaliyyət göstərərək, Azərbaycanın sosial-iqtisadi potensialının güclənməsində, xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsində, keyfiyyətli məşğulluq sahələrinin genişlənməsində, sosial müdafiə sisteminin dayanıqlığının təmin edilməsində, birbaşa və dolayısı ilə, iştirak edirlər.”
(O.İbrahimov)

Milli iqtisadi subyektlərin İnternet iqtisadiyyatında fəal iştirakının multiplikativ effekti aşağıdakı kimi ehtimal edilə bilər:

- daxili istehlakın kəskin artması,
- ölkənin intellektual və texnoloji potensialının əhəmiyyətli dərəcədə güclənməsi,
- milli iqtisadiyyatın, müasir virtual sahələr və fəaliyyətlər hesabına, genişlənməsi və sürətli yüksəlişi,
- ölkədə məşğulluq məsələlərinin keyfiyyətə daha yüksək səviyyəyə qalxması və kəmiyyətə artması, işsizlik səviyyəsinin düşməsi,
- əhalinin rifah səviyyəsinin və alıcılıq qabiliyyətinin davamlı artması,
- müasir çağırışların mənfi təsirlərinin azalması, əhalinin yeni sosial-iqtisadi və texnoloji imkanlardan faydalanma şanslarının artması,
- ölkənin beynəlxalq imicinin və iqtisadi cazibədarlığının daha yüksək səviyyəyə qalxması,
- geniş mənada, milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə risklərin azalması, və milli problemlərin daha səmərəli və keyfiyyətli üsullarla, beynəlxalq ictimaiyyətin iştirakı ilə həlləmə şanslarının artması.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, aşağıdakı məsələlər üzrə xüsusi dövlət proqramlarının hazırlanması; müvafiq göstəricilər üzrə statistik məlumatların, mütəmadi olaraq, toplanması və təhlili zəruridir:

- a. Əhalinin – təhsil, ixtisas-peşə, kvalifikasiya, beynəlxalq sertifikatlar və digər meyarlar üzrə təsnifatı;
- b. **“Milli insan kapitalı”** anlayışının və müvafiq meyarların, beynəlxalq standartlar nəzərə alınmaqla, müəyyən edilməsi;
- c. Milli insan kapitalının demoqrafik strukturunun və coğrafiyasının (ölkə, dünya) müəyyən edilməsi;
- d. Ölkə əhalisinin və onun insan kapitalının təməl sağlamlıq göstəricilərinin təhlili;
- e. Milli insan kapitalının hazırlanması potensialına malik (soft, hard, NLP və digər bilik və bacarıqlar üzrə) təlim-tədris mərkəzlərinin (dövlət, özəl, ölkədə fəaliyyət göstərən xarici) müəyyən edilməsi, sertifikatlaşdırılması və akkreditasiyası;
- f. Qlobal İnternet İqtisadiyyatında uğurlu fəaliyyət üçün təməl soft bacarıqlarının müəyyən edilməsi və müvafiq təlim-tədris qurumlarına dövlət dəstəyinin göstərilməsi;
- g. İnternet İqtisadiyyatında yüksək tələbatı ilə seçilən “hard bacarıqların” müəyyən edilməsi və müvafiq təlim-tədris institutlarına dövlət dəstəyinin göstərilməsi;
- h. Virtual iqtisadiyyat subyektlərinə zəruri hüquqi, inzibati, maliyyə, kommunikasiya, marketing, reklam, müayinə-sorğu və s., xidmətlər göstərmək potensialına malik (dövlət, özəl) institutlarının müəyyən edilməsi və onlara dövlət dəstəyinin göstərilməsi;
- i. Vətən müharibəsi qazilərinə, milli qəhrəmanlara, müharibə veteranlarına və onların ailə üzvlərinə, şəhid ailəsi üzvlərinə; sağlamlığında məhdudiyət olan Azərbaycan vətəndaşlarına; 12 yaşadək uşağı olan qadınlara; valideynini(lərini) itirmiş uşaqlara və 40-65 yaşlı vətəndaşlara, “İnsan kapitalı” meyarları çərçivəsində, əlavə təhsilin alınmasında dövlət dəstəyinin göstərilməsi;
- j. Milli insan kapitalının inkişafına investisiya qoymaq (xüsusi fondların, təlim-tədris və texnoloji infrastrukturun yaradılması; maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və digər formalarda) istəyində olan milli və xarici özəl sektor nümayəndələrinə xüsusi fiskal güzəştlərin tətbiq edilməsi, digər üstünlüklərin verilməsi;
- k. Virtual iqtisadiyyat subyektlərinə və “İnsan kapitalına” aid edilən Azərbaycan vətəndaşları üçün xüsusi sağlamlıq proqramlarının hazırlanması və güzəştli tətbiqi.

İnternet iqtisadiyyatının tətbiqi, **digər multiplikativ effektlərin yaranmasına səbəb olaraq, yeni müsbət təsirləri üzə çıxara bilər**. Belə ki, İnsan kapitalının yetişdirilməsi və virtual məkanda aktiv fəaliyyəti, ölkədə:

- *“Bilik iqtisadiyyatına” aid edilən intellektual xidmətlərin geniş vüsət almasına səbəb ola bilər;*
- *keyfiyyətli və inklyuziv məşğulluq, layiqli iş imkanlarını ciddi şəkildə artırmış olur;*
- *əhəlinin biliyə, mədəniyyətə, savada marağını əhəmiyyətli dərəcədə artırmış olur;*
- *bütün iqtisadi sahələr üzrə fəallıq, daxili ticarətin dövriyyəsi, ölkə iqtisadiyyatının rəqabət potensialı və dayanıqlığı əhəmiyyətli dərəcədə artmış olur.*

2. Qlobal İnternet İqtisadiyyatında potensial fəaliyyət istiqamətləri: ümumi baxış

İkinci blok müzakirə mövzularının məqsədi, internet məkanında geniş vüsət almış və dünyanın əksər ölkələri üçün əlçatan olan nəhəng fəaliyyət istiqamətlərinə diqqəti çəkməkdir.

- a. Ənənəvi maliyyə bazarlarında³, virtual platformalar üzərindən, aktiv iştirak (ticarət, investisiya, məsləhət xidmətləri, hüquqi dəstək, təlim-tədris və digər istiqamətlər üzrə);
- b. Qlobal kriptomaliyyə bazarlarında⁴ aktiv iştirak (ticarət, hasilat/mining, yeni kriptoalyutaların dizaynı və emissiyası, məsləhət xidməti, hüquqi dəstək, təlim-tədris və digər istiqamətlər üzrə);
- c. Qlobal əmtəə bazarlarında, virtual ticarət platformaları vasitəsilə, aktiv iştirak⁵;
- d. Qlobal müştəri bazarı⁶ üçün: müxtəlif intellektual xidmətlərin təklif edilməsi; texnoloji həllərin dizaynı və işlənməsi; innovasiya və Bilik İqtisadiyyatı layihələrində aktiv iştirak;
- e. Qlobal/regional texnoloji infrastruktur layihələrində aktiv iştirak (investor və müxtəlif növ kvalifikasiyaların virtual ixracı formatında);
- f. Qlobal/regional sosial-iqtisadi, elmi-texniki, ekoloji və digər intellektual layihələrdə aktiv iştirak (investor və müxtəlif növ kvalifikasiyaların virtual ixracı formatında);
- g. İnternetdə təmsil olunan şirkətlərdə uzaqdan (remote) məşğulluq və virtual əmək miqrasiyası;

³ Mütəxəssislərin fikrincə, ənənəvi maliyyə bazarının dəyəri – valyutalar, qiymətli kağızlar və derivativlər nəzərə alınmaqla, 2-17 kvadrilyon ABŞ dolları həcmindədir.

⁴ Mütəxəssislərin fikrincə, kripto-maliyyə bazarının dəyəri, 2-4 trilyon ABŞ dolları həcmindədir.

⁵ Mütəxəssislərin fikrincə, qlobal əmtəə bazarının dəyəri, 150-200 trilyon ABŞ dolları həcmindədir.

⁶ İnternetdə təmsil olunan qlobal müştəri bazarı – 3-4 milyard şəxsdən və milyonlarla şirkətdən ibarətdir.

- h. Qlobal Kreativ İqtisadiyyatında – kreativ kontentin yaradılması və fərdi ticarəti, virtual biznes, məşğulluq, məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi;
- i. Kiber idman, virtual turizm, müxtəlif virtual əyləncə sahələrində biznes, məşğulluq və “kütləvi” tədbirlərin keçirilməsi imkanları;
- j. Metaverse tipli virtual dünyalarda “sonsuz” biznes, məşğulluq və qazanc imkanları;
- k. Digər.

3. İnternet İqtisadiyyatından səmərəli istifadə: təməl əsaslar və şərtlər

Ölkədə hər hansı bir islahatın uğurlu icrası – siyasi, sosial-iqtisadi və ictimai konsensusdan, cəmiyyətin islahat hədəflərinə inamından, razılığından və hazırlıq səviyyəsindən keçir.

Digər tərəfdən, dövlət proqram və layihələrin uğurlu icrası – bir sıra təməl əsasların vəziyyəti ilə sıx əlaqəlidir. Bura, hüquqi, texniki, texnoloji, maddi, intellektual və digər əsaslar; biznes mühitinin, eko-sisteminin vəziyyəti və digər məsələlər aiddirlər.

Aşağıda sadalanan müzakirə mövzuları təməl əsaslara həsr edilirlər.

a. Zəruri əsaslar:

- Ölkə rəhbərliyinin siyasi dəstəyi və müvafiq qərarların verilməsi,
- müvafiq hüquqi-normativ əsaların yaradılması,
- İnternet iqtisadiyyatı subyektləri üçün hüquqi təminat sahəsində əlverişli mühitin yaradılması (beynəlxalq hüquq məsləhət xidmətləri; məhkəmə orqanlarının, hakim və vəkillərin status və səlahiyyətlərinin yeni şəraitə uyğunlaşdırılması),
- hüquqi dəstək sahəsində kadr potensialının təkmilləşdirilməsi,
- kiber cinayətkarlıqla mübarizə çərçivəsində, milli kiber-polis, kiber-istintaq, kiber-prokurorluq kimi strukturların yaradılması,
- İnternet iqtisadiyyatında fəaliyyətin həvəsləndirilməsi məqsədilə, virtual iqtisadiyyat subyektlərinə monetar və fiskal dəstəyin göstərilməsi; bank xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi,
- İnternet iqtisadiyyatı subyektlərinə, texniki və texnoloji dəstək çərçivəsində, etibarlı və sürətli internet təminatı; yüksək potensiallı data

mərkəzlərinin yaradılması və əlçatanlığının təmin edilməsi; kiber təhlükəsizlik məsələlərinin daha yüksək səviyyəyə qaldırılması; kəsilməz elektrik təminatı və s.,

- milli insan kapitalı üçün xüsusi sağlamlıq proqramlarının hazırlanması və güzəştli tətbiqi,
- əhalinin İT, maliyyə, hard və soft bacarıqları üzrə savadlılığının daha yüksək səviyyəyə qaldırılması və s.

b. Əhalinin internet iqtisadiyyatı mövzuları üzrə maariflənmə səviyyəsinin artırılması və təbliğat işinin gücləndirilməsi:

- internet iqtisadiyyatının açdığı yeni imkanlara dair məlumatın əhaliyə aydın və cəzbedici dildə izahı və təbliğatı,
- əhalidə “**uğurlu və sığortalı gələcəyə**” inamın və istəyin artırılması,
- əhalinin özünü inkişaf meyllərinin; təhsilə, elmə, dil və ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına; sahibkarlıq və biznes fəaliyyətinə marağının artırılması.

c. Təlim-tədris və elmi tədqiqat sahəsinin, geniş mənada, təkmilləşdirilməsi:

Təlim-tədris və elmi tədqiqat sahələrinin:

- mədəni-mənəvi dəyərlərin formalaşmasında önəmini,
- insan kapitalının “istehsalı” üzrə ixtisaslaşmış sahə olduğunu; müasir peşə və ixtisaslar üzrə mütəxəssis hazırlayan institut olmasını,
- müasir tədqiqat sahələrini müəyyən edən və yüksək əlavə dəyərə malik məhsulların hazırlanmasına yol açan nəhəng fəaliyyət sahəsi olmasını,
- yeni nəsil istehsalçı və istehlakçını yetişdirmə potensialını,
- dayanıqlı məşğulluq və biznes potensialını,
- digər sosial-iqtisadi sahələrdə adaptiv biznesə yol açmaq potensialını,
- yerli və xarici investisiyaların innovativ sahələrə cəlb etmək potensialını nəzərə alaraq, aşağıdakı qiymətləndirmənin və zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi önəmlidir:
  - *ölkənin bütün instansiya təlim-tədris mərkəzlərinin maddi-texniki bazasının və texnoloji əsaslarının monitorinqi və təkmilləşdirilməsi,*
  - *tədris metodikalarının və dərsliklərin, müasir tələblər çərçivəsində, qiymətləndirilməsi və, zərurət yarandıqda, yenidən işlənməsi,*

- *yeni tədris metodikaların və dərsliklərin hazırlanmasına xarici ekspertlərin cəlb edilməsi və xarici təcrübələrin nəzərə alınması,*
- *ölkəyə yüksək peşəkarlığa malik xarici pedaqoq, alim və psixoloqların dəvət edilməsi və s.*

4. İnternet iqtisadiyyatına keçidi əngəlləyən çağırışlar, boşluqlar, maneələr

İnternet iqtisadiyyatı, yeni konseptual məfhum və fəaliyyət istiqaməti olduğu üçün, onun ölkə miqyasında dərhal tətbiqi, təbii ki, mürəkkəb məsələdir.

Əsas problem, əhalinin böyük qisminin, eləcə də, müəyyən idarəetmə orqanlarının, bəzi vəzifəli şəxslərin, sahibkarların – konservativ baxışlar və dəyərlər üzündən psixoloji inersiyası, müqaviməti; yeni texnoloji imkanlara dair məlumat yetərsizliyi səbəbindən inamsızlığı; potensial risklərdən ehtiyatlanma və mümkün mənfəət təsirlərinin əsassız şübhələnməsi kimi səbəblərlə əlaqəlidir. Digər problem, milli virtual biznes eko-sisteminin hazırlıq səviyyəsi ilə bağlıdır. Dördüncü blok müzakirə mövzuları yuxarıda qeyd olunan məsələlərə həsr edilmişdir:

- a. Virtual biznes fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericilikdə mövcud olan boşluqlar, məhdudiyyətlər, ziddiyyətlər və onların aradan qaldırılması yolları;
- b. Milli IT infrastrukturunun müasir beynəlxalq tələblər səviyyəsinə qaldırılması və mövcud boşluqların aradan qaldırılması yolları;
- c. Milli təlim-tədris və elmi tədqiqat infrastrukturunun, eləcə də, tədris prosesinin müasir beynəlxalq tələblər səviyyəsinə qaldırılması və mövcud boşluqların aradan qaldırılması yolları;
- d. Müasir ixtisaslar və peşələr üzrə kadr potensialının yetərli sayda və keyfiyyətdə olmaması və problemin aradan qaldırılması yolları;
- e. Ölkədə beynəlxalq kvalifikasiya və sertifikatlaşma mexanizmlərinin zəif və məhdud sahələr üzrə tətbiq olması;
- f. Milli monetar və fiskal siyasətin; bank, sığorta, hüquq, audit, investisiya, fərdi məlumatların qorunması, kiber təhlükəsizlik kimi bir sıra sahələr üzrə xidmətlərin virtual biznes fəaliyyəti üçün uyğun olmaması;
- g. Xaricə və xaricdən ölkəyə pul köçürmələrinə qoyulan məhdudiyyətlər və müvafiq infrastrukturun uyğun səviyyədə olmaması;
- h. Digər.

5. Biznes İntelligence (Biznes Tədqiqatı): mövcud boşluqlar və problemlərin həlli yolları

İnternet iqtisadiyyatı – virtual biznes, onlayn marketing, reklam; əmtəə malların və xidmətlərin qiyməti; səmərəli inzibatçılıq və digər məsələlər üzrə dərin təhlillərin aparılmasını nəzərdə tutur. İnternet məkanının sərhədləri, iqtisadi strukturu və çərçivəsi bəlli olmadığı üçün, müvafiq təhlillər, ənənəvi iqtisadiyyatla müqayisədə, daha artıq dərəcədə səy və peşəkarlıq tələb edir. Bu sənəddə zəruri tədqiqatlar, şərti olaraq, Biznes Tədqiqatı (İntelligence) başlığı altında verilmişdir.

Virtual biznes tədqiqatlarının keyfiyyəti müvafiq statistikaların əlçatanlığından və keyfiyyətindən çox asılıdır. Müasir iqtisadiyyatın “yanacağı”, drayveri olan dataların (məlumatların) dərin emalı bir sıra önəmli bacarıqların, kvalifikasiyaların mövcudluğuna əsaslanır. Buraya, datanın hasilatı, emalı, qorunması və saxlanması məsələləri, o cümlədən Maşın Öyrənməsi, Dərin Təhlil, kompüter modellərinin qurulması və simulyasiyası məsələləri aiddirlər.

Beşinci blok müzakirə mövzuları yuxarıda qeyd olunan çağırışlara həsr edirlər.

- a. Statistik məlumatların beynəlxalq standartlar və qaydalar üzrə təsnifatı; dolğun və keyfiyyətli yığılması; milli hesablar sisteminin son standartlar və qaydalar əsasında təkmilləşdirilməsi və s.;
- b. Müasir Data hasilatı, təhlili, saxlanması, qorunması və idarə olunması sahəsində mövcud boşluqların aradan qaldırılması;
- c. Maşın öyrənməsi (Machine Learning) və dərin analiz sahəsində milli potensialın gücləndirilməsi;
- d. Müasir marketing, onlayn marketing, sosioloji araşdırmalar sahəsində mövcud boşluqların aradan qaldırılması;
- e. Digər.

6. İnternet İqtisadiyyatının tətbiqi çərçivəsində ölkənin hazırlıq səviyyəsinin ölçülməsi

Ölkədə İnternet İqtisadiyyatının uğurlu tətbiqi üçün, cari vəziyyət, müvafiq meyarlar üzrə, qiymətləndirilməlidir. Altıncı bənd müzakirə mövzularına aşağıdakı məsələlər və meyarlar aid edilmişlər.

- a. Əhalinin İnternet İqtisadiyyatının açdığı imkanlar üzrə ümumi məlumatlıq, təməl savad və ixtisaslar üzrə peşəkarlıq səviyyəsi;

- b. əhalinin kütləvi maarifləndirilməsi və operativ məlumatlandırılması üzrə ölkə potensialı (maddi-texniki baza, maliyyə dəstəyi, kadr potensialı və s.);
- c. İnternet İqtisadiyyatının səmərəli tətbiqi üzrə ixtisaslanmış elmi-tədqiqat mərkəzlərinin sayı və keyfiyyəti, xüsusən də, özəl sektorda;
- d. Milli insan kapitalının təməl soft və hard bacarıqlarının çeşidi, nəzəri bilik səviyyəsi və tətbiq bacarıqları;
- e. **Milli təlim-tədris institutlarının:**
- *Ölkə üzrə coğrafi əhatəsi və müvafiq ixtisas-peşə proqramları;*
  - *maddi-texniki bazası, maliyyə imkanları və investisiya cəlb etmə potensialı;*
  - ***İxtisaslar üzrə:** pedaqoji kadr potensialının sayı, demoqrafik xüsusiyyətləri və peşəkarlıq keyfiyyəti;*
  - *Tədris proqramlarının, metodikaların müasirliyi və beynəlxalq iqtisadi fəaliyyət və əməkdaşlıq üçün əhəmiyyəti;*
  - *beynəlxalq sertifikat və kvalifikasiyaların verilməsi üzrə səlahiyyətləri və potensialları;*
  - *mülkiyyət formaları və sahibkarlıq xüsusiyyətləri;*
  - *beynəlxalq əlaqələri.*
- f. Təlim-tədris prosesində istifadə olunan dərsliklərin beynəlxalq tələblərə uyğunluğu və sosial-iqtisadi əhəmiyyəti;
- g. İKT və rabitə infrastrukturunun regionlar üzrə əhatəsi, keyfiyyəti, əlçatanlığı, dayanıqlığı və kiçik/orta/uzun müddət üçün rəqabət potensialı;
- h. Regionlarda kommunal xidmətlərin, xüsusən də, elektrik xidmətlərinin əhatəsi, keyfiyyəti, əlçatanlığı və dayanıqlığı;
- i. Ölkənin bank, sığorta, müəlliflik hüquqlarının və mülkiyyətin qorunması, audit, hüquq və digər xidmətlərin regionlar üzrə əhatəsi, keyfiyyəti, əlçatanlığı, dayanıqlığı və beynəlxalq rəqabət potensialı;
- j. Milli monetar və fiskal siyasətinin virtual biznes subyektlərini yaxın/orta/uzun müddət üçün dəstəkləmək potensialı;
- k. Digər.

7. İnternet İqtisadiyyatının təbliğinə və tətbiqinə dair təkliflər

İnternet İqtisadiyyatının uğurlu tətbiqi – kütləvi maarifləndirmə, məlumatlandırma və təbliğat işinin keyfiyyətindən çox asılıdır. Lakin, məlumatlandırma və təbliğat işi öncə qərarverici orqanlar arasında aparılmalıdır ki, İnternet İqtisadiyyatının açdığı yeni imkanlar daha aydın təsəvvür edilərək, səmərəli qərarlar verilsin.

Aşağıdakı təkliflər, İnternet İqtisadiyyatı mövzularının, mərhələli şəkildə, təbliğatı, təşviqatı, müzakirəsi və digər ictimai maarifləndirmə və hazırlıq məsələlərə həsr edilir.

- a. “İnternet İqtisadiyyatı” mövzusu – dayanıqlı və inklyuziv məşğulluq, layiqli iş, yüksək rifah, dayanıqlı sosial müdafiə, insan kapitalı və iqtisadi inkişaf kontekstində, ƏƏSMN-nin tabeliyində Milli Observatoriya, ƏƏSMN-nin Təhlil və strateji planlaşdırma şöbəsi, Məşğulluq siyasəti və demoqrafik inkişaf məsələləri şöbəsi, ƏƏSMN-nin tabeliyində DMA və digər aidiyyəti qurumlar çərçivəsində geniş müzakirə edilsin;
- b. Növbəti mərhələdə, müzakirələr Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi naziri cənab Sahil Babayevin və onun müavinləri səviyyəsinə qaldırılsın və nazirin qeyd və tapşırıqları nəzərə alınmaqla, müvafiq sənədlər (strategiya, konsepsiya, yol xəritəsi, fəaliyyət planı və s.) hazırlansın;
- c. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən hazırlanan sənədlər, müzakirə üçün, İqtisadiyyat Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Ədliyyə Nazirliyi, Dövlət Miqrasiya Komitəsi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Milli Məclisin müvafiq komitələri və Hökumətin digər aidiyyəti qurumlarına təqdim edilsin;
- d. Dövlət qurumları arasında keçirilən geniş müzakirələrin nəticələri və təkmilləşdirilmiş sənədlər (strategiya, konsepsiya, yol xəritəsi, fəaliyyət planı və s.) Prezident Administrasiyasına, növbəti addımların atılması məqsədilə, təqdim edilsin.

Ədəbiyyat

1. https://www.researchgate.net/publication/318193215_Digitalization_Opportunity_and_Challenge_for_the_Business_and_Information_Systems_Engineering_Community
2. https://www.researchgate.net/publication/328347222_The_ABC_of_XYZ_Understanding_the_Global_Generations
3. <https://fouziyagm.files.wordpress.com/2014/05/maslows-hierarchy-of-needs-a-critical-analysis.pdf>